
KAMELEONSKA PREOBRAZBA BAJKI

Uz knjigu Nataše Govedić, Ive Nerine Sibila i Manuele Zlatar, *Čarozapisi*, ilustrirala Hana Lukas Midžić, Algoritam i Centar za ženske studije, Zagreb, 2008., 216 str.

Nada Kujundžić

Usprkos (a možda i zbog) njihove popularnosti i utkanosti u suvremene kulturne tekovine, bajke su odavno poprište sukoba suprotstavljenih stavova i razmišljanja. Dok jedni naglašavaju njihovu nenadomjestivu ulogu u psihološkom razvoju, drugi prigovaraju zbog čestih i nerijetko vrlo okrutnih prikaza nasilja. Sedamdesetih godina prošloga stoljeća diskusiji su se priključile i feminističke kritičarke, koje su u popularnim bajkama poput *Snjeguljice*, *Pepeljuge* i *Uspavane ljepotice* prepoznale djelotvorno sredstvo podržavanja i perpetuiranja patrijarhalnog poretka. Identifikacija s junacima/kinjama bajki, tvrdi Andrea Dworkin, u konačnici rezultira „Velikom podjelom“ (*the Great Divide*): „oni (dječaci) sanjaju o tome da uzjašu Bijeloga konja i otkupe Snjeguljicu od patuljaka; mi (djevojčice) težimo tome da postanemo objektima nekrofilске žudnje – nevinim, ugnjetavanim Uspavanim ljepoticama¹“. Osim što su problem razmotrile iz teorijskog i analitičkog očista, feministice su se vrlo brzo odlučile i za praktičan pristup; umjesto da u brojnim člancima i studijama objašnjavaju što i zašto ‘ne valja’ u klasičnom kanonu bajki, odlučile su taj isti kanon ponovno ispisati, ovoga puta iz ženske perspektive. Kao pionirska djela ovog revizionističkog literarnog trenda obično se navode zbirka poezije *Preobrazbe* (*Transformations*, 1971.) Anne Sexton, te

zbirka pripovijedaka *Krvava ložnica* (*The Bloody Chamber*, 1979.) Angele Carter. Ove ‘feminističke’, ‘revizionističke’, ili jednostavno ‘nove bajke’, kako ih se često naziva, propitkuju tradicionalne rodne uloge i društvene strukture zadane klasičnim kanonom. Neki od autora/ica poigravaju se žanrovskim konvencijama bajki, što nerijetko izaziva komične efekte (npr. Jane Yolen: *Sleeping Ugly*, Babette Cole: *Princess Smartypants*), dok drugi/e stvaraju sasvim nove, originalne zaplete za koje pretpostavljaju da više odgovaraju senzibilitetu suvremenog čitatelja/ice (Barbara Walker: *Feminist Fairy Tales*, Emma Donoghue: *Kissing the Witch*).

Dosadašnje domaće reinkracije bajki namijenjene mlađoj čitalačkoj publici uglavnom se svode na šaljivo intonirane ‘moderne’ verzije tradicionalnih bajki (npr. Kanižajeva Crvenkapa koji iz ljubavi prema navijaču Dinama crvenu kapu zamjenjuje plavom) u kojima se komični efekat stvara smještanjem poznatih likova u nove (mahom suvremene) situacije. U tom smislu, zbirka bajki *Čarozapisi* koju potpisuje autorski trojac u sastavu Nataša Govedić, Iva Nerina Sibila i Manuela Zlatar, predstavlja dobrodošli novitet na domaćem književnom tržištu. Imamo li na umu iznimnu važnost i učestalost kojom se brojka tri javlja u kozmosu bajki (pa tako kralj obično ima tri sina, od junaka ili junakinje očekuje se da izvrši tri zadatka i slično), čini se

¹ Dworkin, Andrea. 1974. *Woman-Hating*. New York: Dutton.

itekako prikladnim da zbirku bajki potpisuju upravo – tri autorice. S obzirom na svestranost i sveprisutnost Nataše Govedić u domaćem javnom životu, o njoj gotovo da i nije potrebno podrobnije informirati čitatelja/icu; spomenimo tek neke iz širokog spektra njenih djelatnosti: kazališna, filmska i književna kritičarka, urednica časopisa *Treća* i članica uredništva dvotjednika *Zarez*, dramatičarka i autorica brojnih studija o dramskoj i plesnoj umjetnosti. Obrazovana na prestižnoj engleskoj školi suvremenog plesa (Northern School of Contemporary Dance) Iva Nerina Sibila svoje stručno znanje širi i prenosi u rodnom Zagrebu kao izvoditeljica i koreografinja brojnih plesnih i kazališnih produkcija. Manuela Zlatar jedina je članica autorskog trija koja se (barem dosad) profesionalno bavila bajkama. Njena studija *Novo čitanje bajke: arhetipsko, divlje, žensko* prvi je domaći naslov u potpunosti posvećen feminističko-psihoanalitičkoj interpretaciji bajki. Prvenstveno (no nipošto isključivo) namijenjeni mlađim čitateljima i čitateljicama, *Čarozapisi* u najboljoj postmodernističkoj tradiciji transformiraju dobro poznate žanrovske obrasce bajki, propitkujući tradicionalne rodne i socijalne obrasce, ali i uvodeći brojna aktualna pitanja, poput očuvanja životinjskih vrsta i brige o okolišu. Među šarenim koricama *Čarozapisa* ugnjezdilo se dvadeset i šest bajki (posljednju potpisuju sve tri autorice) popraćenih raskošnim ilustracijama Hane Lukas Midžić. Svaka ilustracija izrađena je u drugoj tehnici, pa se tako tematsko-stilska raznolikost tekstova odražava i na likovnom planu; nadalje, svojevrsan ludički karakter zbirke (poigravanje sa žanrovskim konvencijama, rodnim ulogama i čitateljskim očekivanjima) izvrsno komplementira činjenica da je svaka ilustracija ujedno i igra, skrivalica na kojoj valja pronaći malenog kameleona.

Osobitu vrijednost ove zbirke predstavlja i činjenica da ista uspješno izbjegava zamku u koju odveć lako upadaju brojni revizionistički tekstovi. U svom nastojanju da bajke obogate snažnim i djelatnim junakinjama, velik broj autora/ica pribjegava jednostavnom obrtanju rodnih uloga koje, iako se na prvi pogled može doimati emancipatorskim (junak postaje pasivan, a junakinja aktivna), predstavlja puku zamjenu jednog stereotipa drugime. Iako bismo

većinu tekstova u *Čarozapesima* s pravom mogli odrediti kao feminističke, nipošto im ne možemo spočitnuti bezrezervnu glorifikaciju ženskih likova i osudu muških. Naprotiv, ove bajke prije svega slave i promiču jednakost, suradnju i toleranciju; nije naodmet spomenuti i to da je riječ o suradnji i jednakosti koja nadilazi, ne samo rodne, već i granice dobi i vrste (povezanost ljudi i lavova u *Lavu crvene grive*, ili zmaja i krilatog jednoroga u priči *Padmin i Jaam*). Nadalje, junaci i junakinje ovih priča preferiraju nenasilna rješenja sukoba (djevojčica Jakuko samuraju se ‘suprotstavlja’ šalicom čaja, a ne mačem), dok želja za moći i sebičnost nužno odvede u propast. Iako uz bajke obično vezujemo prostornu i temporalnu neodređenost, likovi koji napućuju priče *Čarozapisa* dolaze iz svih krajeva svijeta (izrijeckom se spominju Afrika i Japan), pa tako donekle možemo govoriti i o multikulturalnosti kao jednome od obilježja zbirke. Iako je poslovični *happy end* i ovdje žanrovski *sine qua non*, on ipak ne uključuje svadbeni pir kakav dominira u klasičnom kanonu. Spomenimo i to da ovdje sretan kraj i uspješno prevladavanje nedaća ne znači nužno i negaciju neprijatnih aspekata života. Priče u *Čarozapesima* ne zatvaraju oči pred životnim teškoćama, no isto tako poručuju da je spomenute teškoće moguće prebroditi; tako svi koji u priči *Voda života* kušaju Plod radosti osjete „kako nova godina donosi radost; što ne znači da briga neće biti, nego da te brige tuga neće nadmašiti“.

U zbirci su podjednako zastupljeni tzv. revizionistički tekstovi inspirirani postojećim bajkama, kao i oni s originalnim zapletima. Na tradiciju se u najvećoj mjeri otvoreno poziva Manuela Zlatar (što ne treba čuditi imamo li na umu njen profesionalni interes za žanr); većina njenih priča predstavlja reinskripcije odabranih tekstova iz kanona braće Grimm, te uključuje formulaične početke i (često stihovane) završetke. Osim što stereotip ‘dame u nevolji’ koji se (ne sasvim opravdano) dovodi u svezu s bajkama zamjenjuju djelatnim junakinjama koje se itekako znaju brinuti same za sebe, *Čarozapisi* propagiraju individualnu slobodu i neovisnost; junakinja priče *Bosiljak i zvijezde* tako će radije ostati sama negoli poći za „nestrpljivog udvarača“ koji ju dira bez njenog dopuštenja (pa bio on i kraljević!),

dok je „prava mačja božica“ ona koja slobodno luta ulicama, a ne ona koja je sputana unutar zidova hrama (*Fanina prijateljica*). Poznato je da brojne junakinje bajki njihova znatiželja dovodi u pogibeljne situacije (sjetimo se samo *Modrobradog*); junakinje *Čarozapisa*, pak, prosperiraju zahvaljujući vlastitoj ljubopitljivosti i intelektualnoj gladi. Djevojčica LuBelina „želi svašta pitati i još više toga znati“ (*LuBelina i njezina kosa*), dok junakinja priče *Grda Truda i znatiželjna djevojčica* „ljubi [...] pitanje više od svega“. U konačnici, sama zbirka pohvala je transformativnoj snazi jezika i pripovijedanja. Pričanje priča spašava Šutljivog kraljevića, kao i znatiželjnu djevojčicu u spomenutoj priči o Grdoj Trudi koja, nakon što sakupi „sve priče, iz svakog ugla, iz svakog srca i dječjeg uzglavlja, s kraja i početka svijeta“, pripovijeda vlastiti život kako bi se spasila od propasti. Posljednja priča u zbirci, *Naprtnjača* zapravo je priča o pričanju, u kojoj svi likovi istodobno i pripovijedaju i bivaju pripovijedani, a naprtnjača iz naslova donekle simbolizira same *Čarozapise*, budući da sadrži „pregršt dobrih priča“. Valja napomenuti da je, iako najzastupljenije, pripovijedanje tek jedan od oblika kreativnog izražavanja koje zbirka propagira: dok neki likovi, poput junakinje *Šutljivog kraljevića* vole pričati priče, drugi uživaju u plesu (*Maruška i šumska vila*), vrtlarstvu i izrađivanju figurica od voska (*Bosiljak i zvijezde*), slikanju (*Čarobni kist*) itd. Lotmanova teza o stvaralaštvu kao izvoru slobode i sredstvu oslobođenja od „ropstva predodređenosti“² u tom smislu figurira kao svojevrsni lajtmotiv koji se provlači kroz gotovo sve tekstove u *Čarozapisima*.

Joseph Campbell ustvrdio je da su bajke nalik kameleonima: poprimaju boje okoliša u kojem se nalaze, prilagođavaju se pojedinom povijesnom trenutku i društvenom kontekstu³. *Čarozapisi* stoga s pravom uzimaju kameleona kao svoj zaštitni znak; tri autorice, tri parke, vješto ispredaju narativno tkanje zbirke potvrđujući time bezvremenost (ili, ako hoćete, svevremenost) bajki. Završila bih s nadasve

primamljivom rečenicom koja krasí korice ove vrijedne i poučne zbirke, a koja je i mene samu potaknula da ju uzmem u ruke i prepustim se njenoj čaroliji: „Ako ste dijete bilo kojeg uzrasta, napravite toplu čokoladu, zašuškajte se pod dekiću i – sretan put!“

² Lotman, Jurij Mihajlovič. 2001. *Struktura umjetničkog teksta*. Prevela Sanja Veršić. Zagreb: Alfa.

³ Campbell, Joseph. 1972. „Folkloristic Commentary“. U: *The Complete Grimms' Fairy Tales*. New York: Pantheon, Random House.